

Nina J. Koefoed & Andrew G. Newby (red.). *Lutheranism and Social Responsibility*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. 2022. 267 s.

Sambandet mellan det lutherska arvet i de nordiska kyrkorna och det samhällsansvar som präglar utvecklingen av välfärdssamhället i Nordens stater har studerats i ett antal projekt det senaste decenniet. Reformationsåret 2017 gav anledning till såväl historiska som teologiska studier av det lutherska. *Lutheranism and Social Responsibility* har sin bakgrund i två symposier med historisk inriktning vid Aarhus universitet.

Antologin innehåller nio kapitel och inleds med ett introducerande kapitel av redaktörerna. Syftet med antologin är att – med hjälp av olika historiska exempel från Nordeuropa, främst Danmark och Finland, men också i vidare mening – synliggöra och belysa tanken om omsorgen om de fattiga som en kristen dygd både som förhållningsätt och praxis. Valet av form erbjuder en tydlig kontextualisering av hur tanken uppfattats och använts på olika sätt. Däremot är det inte fråga om en idéhistorisk tydning av tankens utveckling, vilket jag ser som ett klokt val, då det skulle riskera en reducerad förståelse av både tolkningar och skeenden. De olika kapitlen bidrar starkt vart och ett i sin egen rätt med olika aspekter, vilket berikar förståelsen av omsorgen om de fattiga som ett trosuttryck format i och av varje tid utifrån olika förutsättningar.

Det första kapitlet introducerar på ett nyanserat sätt förståelsen av religionens roll för ett socialt ansvarstagande i den nordiska kontexten. Den nära relationen mellan stat och kyrka ger särskilda förutsättningar jämfört med andra europeiska länder vad gäller organisering av omsorgen om de fattiga. Forskare diskuterar dock på vilka sätt detta spelar roll, vilket redaktörerna i denna inledning ger en övergripande bild av. Det handlar om förståelsen av vilka verksamheter som uppfattas vara ”hjälp till de fattiga”. Det kan förstås röra sig om mat och förnödenheter,

men i vidare mening kan också hälsovård, utbildning, arbetstillfällen och familjestöd innefattas.

Efter inledningen följer ett kapitel som handlar om det nära förhållandet mellan den lutherske teologen Johannes Bugenhagen (1485–1558) och den danske kungen Christian III (1503–1559). Deras kontakt genom brev och besök blir ett tydligt exempel på hur relationen mellan stat och kyrka också rymmer personband, vilket i sin tur formar en nations och dess kyrkas organisering i relation till varandra. Bugenhagens förståelse av socialt ansvar och sin roll som både kritisk och stödjande rådgivare till kungen spelar roll.

Nästa kapitel använder konsten som material och lyfter metaforer med koppling till rättfärdiggörelse som fond för förståelsen av socialt ansvarstagande. Mötet med den korsfäste Kristus, äktenskapet som motiv och föräldrer–barn-motivet syns i målningar av Lucas Cranach (1472–1553) och hans samtida. Även relationen mellan Kristus och syndare är central och betonar Guds nåd, samtidigt som omsorgen beskrivs som något grundläggande mänskligt.

Det fjärde kapitlet behandlar Philipp Melancthons (1497–1560) utveckling av kallelsetanken i luthersk teologi och hur detta påverkar arbetets roll i det lutherska sammanhanget. Här finns skillnader i förhållningssätt mellan reformert och luthersk syn på arbete.

Det efterföljande kapitlet berör den framväxande lagstiftningen i Danmark rörande sociala frågor. Här undersöks hur socialt ansvar förstås som ett nationens ansvar och relationen mellan luthersk lära och dansk lagstiftning diskuteras. En nyckelfaktor som identifieras här är kravet på alla att arbeta för det gemensamma goda.

Därefter följer ett kapitel som förflyttar antologin från dansk kontext till Finland och här handlar det om erfarenheter och vardagligt liv på fattigvårdsinstitutioner under perioden 1600 till 1960-tal. Såväl kontinuitet som förändringar identifieras och

framväxande modernt samhälle, sekularisering och professionalisering ges uppmärksamhet.

I det sjunde kapitlet återvänder vi till Danmark och till ett fokus på lagstiftning och hur den formar en ny politisk medborgare under 1800-talet. Det framkommer bland annat hur ett ansvar för de fattiga är en del av en medborgares ansvar i det offentliga.

Antologins åttonde kapitel berör det danska stödet till Sverige och Finland under svälten 1867–1868. Detta sammanfaller med frivillig filantropi. Här förs begreppet psykologisk närhet in för en förståelse av den vidgade hjälpen utanför nationens egna gränser.

Även om det sociala ansvarstagandet ansågs ligga i den medborgerliga skyldigheten, växte det fram en på frivillighet baserad hjälpverksamhet som byggde på trosövertygelse i vid mening. Det skedde i anknytning till väckelse och nästa kapitel lyfter upp dessa frivilliga insatser i Danmark i slutet av 1800-talet.

Det sista bidraget i antologin diskuterar sambandet mellan välfärdssamhällen och den lutherska hushållstanken, men också det faktum att man (främst i Sverige) varit förskonad från krig.

Ambitionen hos redaktörerna är att visa på samband mellan historiska skeenden och specifika lutherska tolkningar. Vilken påverkan har lutherska tolkningar och tankemönster haft i formandet av socialt ansvarstagande i Norden i såväl historia som samtid? Boken bidrar i allra högsta grad till en mångsidig belysning av detta. Den öppnar upp många komplexa samband på ett både kritiskt och konstruktivt sätt. Socialt ansvar och det lutherska går som en röd tråd och vindlar genom alla kapitel. Samtliga kapitel bidrar med intressanta och konkreta material och exempel. Förståelse av de lutherska motiven ger en fördjupad förståelse för hur teologiska tankar utgör på olika sätt i olika tider en drivkraft för social sammanhållning. Samtidigt visas att teologin inte endast är ”till nytta”, utan utmanar och uppmanar till en omsorg som annars kanske skulle gå förlorad. Genom att

gå bortom 1800-talets våg av filantropi (som riskerar att ses som den enda formen för religiöst motiverat socialt ansvarstagande) synliggörs ett socialt ansvarstagande kopplat till en människosyn som är mer kollektiv än filantropins beroende av individualistisk syn på givande till enskilda fattiga. Det öppnar för etikens aspekter, där välfärd är mer än fördelningspolitik och där människor involveras genom tankar om dygd, plikt, kall och kanske livsmening.

Boken är av central betydelse för den som är intresserad av det nordiska välfärdssamhällets kopplingar till den lutherska teologin, men också för den som är intresserad av socialt ansvarstagande mer generellt. Hur det motiveras och kommer till uttryck både i personliga relationer, lagstiftning, vardagsliv och kyrka. Eftersom denna röda tråd går genom alla bidrag kan antologin fungera mycket väl som kurslitteratur på en fördjupande kurs i praktisk teologi, i synnerhet om den relateras till diakonalt arbete. Både forskare, studenter och den allmänt intresserade kommer att ha glädje av att läsa de varierade bidrag som ger nya perspektiv och ny kunskap och därmed väcker frågor som kan belysa samtida utmaningar vad gäller socialt ansvar, omsorg och ömsesidighet.

*Cecilia Nahmfeldt
Docent, Uppsala*

DOI: 10.51619/stk.19814.24951

Reinhard G. Kratz. *Die Propheten der Bibel: Geschichte und Wirkung*. München: C.H. Beck. 2022. 236 s.

Det speciella med Gamla testamentet är inte i första hand dess innehåll, utan dess existens. Inget av grannfolken har efterlämnat någon sådan skriftsamling. När de försvann från den politiska kartan dog med tiden deras religioner ut. Men Israels gudstro är i dag spridd över hela världen genom judendom och kristendom, i viss mån även genom islam, de tre religioner som räknar Abraham som en fader. Varför fick Israels religion en